

УДК 373.5.013.42:316.61]-053.6

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-7(338)-25-43

Краснова Наталія Павлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна.

krasnova.natulya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5308-3909>

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІКОВОЇ ДИНАМІКИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ СІЛЬСЬКОГО ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Зміни, що відбуваються сьогодні в нашій країні, визначили нові ціннісно-цільові орієнтири сучасної освіти і такі його характеристики, як відкритість, демократичність, варіативність, поліпарадигмальність. Ці характеристики в рівній мірі відносяться як до міської, так і до сільської школи.

Закон України «Про освіту» значно розширив права школи, надав їй можливість самостійно вирішувати питання організації навчально-виховного процесу відповідно до запитів і можливостей учнів і батьків, але в той же час сільська школа сьогодні – це соціальний інститут, де найскладніше реалізується конституційне право громадян на отримання повноцінної освіти незалежно від місця проживання. У даній ситуації сільська школа повинна підготувати своїх випускників до активної перетворюючої діяльності в сільському соціумі. Сільські школярі повинні бути готові до освоєння нового соціального досвіду, що розвиває духовно-моральні цінності, традиційно властиві менталітету сільського жителя.

Вирішення цього перспективного завдання вимагає формування у учнів ключових компетентностей в інтелектуальній, цивільно-правовій, комунікаційній, інформаційній та інших сферах, які включають також соціальну компетентність. Таким чином, процес підготовки соціально компетентних жителів села, здатних оздоровити сільський соціум і відродити село, стає важливою соціально-педагогічною пролемою, актуальність якої обумовлена низкою причин: а) тенденціями розвитку сучасного суспільства, його орієнтацією на відкритість, інтеграцію, демократизацію відносин, об'єднання зусиль усіх суб'єктів соціальної взаємодії для вирішення завдань, що забезпечують умови для поступального розвитку людської цивілізації, що вимагає від інститутів соціалізації спрямовувати роботу на орієнтування підрастаючого покоління в життєвих питаннях, формування у них компетентностей;

б) процесами інтернаціоналізації та глобалізації, які в даний час протікають в світі і вимагають від сучасної молоді вміння вибудовувати взаємини в умовах різних укладах життя, конфесійних нюансів, економічних специфікацій, культурних традицій, вміння вести соціальний діалог, що пов'язаний зі здатністю людини приймати відповідальні рішення, брати активну участь в діяльності демократичних інститутів суспільства; в) економічними перетвореннями в країні, що змінилися, характером соціального замовлення до інститутів соціалізації молодого покоління, вимогами до них забезпечувати життєве, професійне, особистісне самовизначення, конкурентоспроможність, мобільність в умовах різноманіття думок і укладів життя, ціннісних орієнтацій; г) соціальною реальністю, спробами внесення корективи у зміст соціалізуючої діяльності закладу загальної середньої освіти з урахуванням своєрідності трансформаційних процесів в суспільстві, міграції сільського населення, що зростає, небезпеки маргіналізації тієї частини сільської молоді, яка виявилася не готовою до конкурентної боротьби і полярного вибору; д) основними ідеями реформування освіти, які базуються на компетентнісному підході і ставлять педагогічну теорію і практику перед необхідністю освоєння технологій соціально орієнтованого навчально-виховного процесу, тобто приведення їх у відповідність з новими соціальними реаліями, з формуванням соціально компетентної поведінки учнів на різних вікових етапах, у різних типах шкіл, як в міській, так і в сільській місцевості (Малахова, 2020).

Особистість, якій притаманна соціальна компетентність, усвідомлює механізми функціонування соціальної сфери життя громадянського суспільства та свою роль у ньому, здатна жити й ефективно співпрацювати з іншими, спроможна активно досліджувати соціальне оточення з погляду загальнолюдських цінностей, прагне до створення якісніших соціальних умов і намагається здійснювати активну діяльність щодо перетворення соціальної дійсності, набуває позитивний соціальний досвід, спроможна розв'язувати конфлікти за принципами демократичного права, самостійно приймати рішення й відповідати за їх наслідки (Малахова, 2020).

Сучасне суспільство зацікавлене в різнобічному розвитку людей, що успішно соціалізується, володіють високим рівнем соціальної компетентності. Тим часом аналіз сучасної соціологічної, психолого-педагогічної літератури свідчить про недостатню підготовленість учнів до взаємодії зі змінною соціальним середовищем, про їхню невпевненість у власних силах і низькому рівні компетентності у вирішенні виникаючих перед ними соціальних проблем. Становище ускладнюється тим, що є серйозний дефіцит позитивного впливу на підростаюче покоління з боку інститутів соціалізації, в соціумі порушена ефективно діюча система норм і правил, яка встановлюється дорослим співтовариством по відношенню до підростаючого покоління і реалізується соціальними інститутами. Всі ці протиріччя призводять до

внутрішнього конфлікту, позбавляючи молодих людей можливості зайняти активну соціальну позицію, інтенсифікуючи споживчу стратегію життя та виражений стан аномії, що виявляється в агресивності і невірі в свої сили. Потреба молоді в самовизначенні, прагнення до самоствердження, самовдосконалення не тільки стимулюються процесами, що відбуваються в суспільстві, але й вимагають соціальної та педагогічної підтримки у визначенні свого місця в системі соціально-професійних відносин.

Дана проблема носить міждисциплінарний характер і досліджується на філософському, соціально-психологічному та психолого-педагогічному рівнях. Зокрема, у філософії в рамках процесу гуманізації професійної освіти соціальну компетентність вивчає Л. Шабатура, в психоневрології – М. Ібрієгіт; у дефектології, корекційній педагогіці і психології – А. Деркач.

У науковій літературі досліджуються окремі аспекти, інтеграція яких дає ґрунтовне уявлення про соціальну компетентність особистості: соціалізація особистості (Т. Алексеєнко, А. Капська, А. Мудрик та ін.); соціальне становлення особистості (К. Абульханова-Славська, О. Карпенко, Є. Нікуліна та ін.); соціальне самовизначення (І. Зверєва, В. Поліщук, Л. Міщикта ін.); ціннісні орієнтації (К. Журба, В. Костів, О. Сухомлинська та ін.). Ученими досліджувались модель соціальної компетенції (М. Безруких, Б. Боумрін, В. Слот та ін.), професійна та комунікативна компетентності (І. Бех, С. Демченко, А. Онкович та ін.); соціально-психологічна компетентність (Л. Лепіхова, Л. Петровська, Л. Сохань та ін.); соціальна компетентність (І. Єрмаков, Д. Пузіков, І. Ящук та ін.); структура соціальної компетентності (В. Масленнікова, Л. Шабатура, А. Хуторський та ін.).

Також аспекти формування соціальної компетентності учнів розглядалися: Н. Івановою, Ю. Тюменєвою, Е. Еріксоном та ін.. (соціальна ідентичність); М. Безруких, Д. Єгоровта ін.. (соціальна впевненість та самостійність); З. Кенесаріною, О. Киричук, Н. Михайленкотою та ін. (соціальна активність); І. Дементєвою, Т. Шишовою, В. Радултою та ін. (соціальна відповідальність).

Попри досить широкий спектр досліджених аспектів, наявні напрацювання не відображають психолого-педагогічний аспект формування соціальної компетентності учнів сільського закладу загальної середньої освіти, тобто склалося протиріччя між потребою у переорієнтації вектору освіти на цілеспрямований розвиток соціальної компетентності учнів, адаптованих до життя в сучасних умовах, вимогами держави, суспільства до фахівця, що володіє комплексом ключових компетенцій, і неготовністю сучасних соціальних інститутів виховання на селі до вирішення цих завдань.

Таким чином, в науково-теоретичному плані актуальність визначеної проблеми визначається необхідністю подолання фрагментарності уявлення про соціальну компетентність як психолого-

педагогічного феномену. У соціально-практичному плані актуальність полягає у важливості виявлення особливостей формування соціальної компетентності в умовах сільської місцевості. Все це й зумовило вибір теми нашої статті, *мета* якої – розкрити психолого-педагогічні аспекти вікової динаміки розвитку соціальної компетентності учнів підліткового та юнацького віку сільського закладу загальної середньої освіти.

Історико-педагогічний аналіз різних джерел дозволяє стверджувати, що виховання обізнаної в життєвих питаннях людини, соціально інформованого громадянина, освіченого фахівця знаходить своє відображення у філософських, соціологічних і педагогічних концепціях багатьох авторів, починаючи з глибокої давнини. Свідчення цьому ми знаходимо в працях Аристотеля, Квінтіліана, Платона, Сократа, Е. Роттердамського, в роботах А. Дістервега, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсера, християнських теологів.

Феномен компетентності в зарубіжному людинознавстві інтенсивно вивчався в минулому столітті. У роботах М. Argal, D. Vaacke, R. Bohnsack, J. Habermas, H.-U. Otto, K. Filleman та ін. (Докторович, 2007). Даються визначення даного явища, з різних методологічних позицій розкривається його сутність, характеризуються особливості прояву в ранньому дитинстві, в дошкільному та шкільному віці, встановлюються зв'язки між рівнем сформованості і ступенем дезадаптивності людини.

Підлітковий і юнацький вік привертає до себе підвищену увагу соціологів, психологів, педагогів, соціальних педагогів з цілого ряду причин. По-перше, він є перехідними від дитинства до дорослості, і те, що у дитини формується в підлітковому і юнацькому віці, значною мірою зберігається і далі. Звідси можна зробити висновок про те, що знання особливостей розвитку дітей даних вікових груп дозволяє прогнозувати поведінку і діяльність дорослої людини. По-друге, ці вікові періоди протікають досить бурхливо, суперечливо і конфліктно, а ті конфлікти, які у дитини виникають в даному віці, можуть істотно вплинути на її подальший розвиток. Тому на основі конфліктів, характерних для підліткового і юнацького віку, можна прогнозувати і конфлікти з оточуючими дорослими людьми. По-третє, в підлітковому і юнацькому віці завершується розвиток всіх основних психологічних характеристик особистості (Москалець, 2013).

Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що в останні роки в ній найбільш повно висвітлено різні аспекти формування та розвитку комунікативної, професійної, педагогічної компетентностей (І. Бех, С. Демченко, М. Елькін, С. Козак, Л. Лепіхова, А. Онкович, Л. Сохань, І. Ящук та ін.).

Розгляд підліткового і юнацького віку вимагає чіткого виділення їх кордонів. На наш погляд, найбільш адекватно окреслено межі підліткового і юнацького віку в періодизації онтогенезу, запропонованої Д. Ельконіним, в якій акцент робиться на появу нових психічних

утворень, що обумовлюються зміною і розвитком провідних типів діяльності. Межі підліткового віку встановлюються між 10-15 роками, а кордони ранньої юності – між 15-18 роками (Ельконин, 1995). Підлітковий і юнацький вікові періоди необхідно розглядати не як окремо взяті етапи, а в динаміці розвитку, оскільки без знання закономірностей розвитку дитини в онтогенезі, суперечностей, що становлять силу цього розвитку, неможливо виявити психічні особливості підлітка чи юнака, а тим самим виробити психолого-педагогічні рекомендації щодо їх виховання (Фельдштейн, 2005).

Особливе місце у вивченні підліткового віку займає теорія німецького філософа і психолога Е. Шпрангера, який вважав, що внутрішній світ індивіда принципово не можна звести до природних чи соціальних детермінант. Він розчленовував психіку на тілесний і духовний початок і кожної з цих сфер приписував щодо незалежне один від одного існування. При цьому Е. Шпрангер ідеалістично представляв розвиток особистості як чисто «духовний процес», не пов'язаний ні з реальними відносинами особистості і суспільства, ні з процесом дозрівання організму. Він розробив культурно-психологічну концепцію підліткового і юнацького віку, поклав початок систематичному дослідженню самосвідомості, ціннісних орієнтацій, світогляду підлітків і юнаків. Вчений визначав кордони юнацького періоду 13-19 роками у дівчат і 14-21 роками у юнаків, а підлітковий вік розглядав всередині юнацького. Перша фаза цього віку – власне підліткова – обмежується 14-17 роками. Е. Шпрангер зазначає, що ця фаза характеризується кризою, змістом якого є звільнення від дитячої залежності. Це вік мрій, неясних прагнень, незадоволеності, песимістичних настроїв, вік підвищеної нервозності і максимуму самогубств. В якості головних новоутворень даного віку, виступають відкриття «Я», виникнення рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності. Процес цей іде від відкриття «Я» до практичного включення в різні види життєдіяльності (Освітня політика «Компетентно про компетентнісний підхід в освіті», 2020).

У другій половині ХХ в. дослідники поглибили розуміння ролі середовища в розвитку підлітка і юнака, підтвердили важливість суспільства для конструктивного розвитку особистості. Так, Е. Еріксон не поділяє підлітковий і юнацький вік. Це один віковий період, обмежений рамками 12-18 років. Він вважав цей вік найважливішим і найбільш важким періодом людського життя, коли відбувається ідентифікація особистості і плутанина ролей. Е. Еріксон підкреслював, що психологічна напруженість, яка супроводжує формування цілісності особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, але і від духовної атмосфери суспільства, в якому людина живе, від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології. Він показує, що кожна людина в перехідний період від дитинства до дорослості стоїть перед проблемами свого часу і повинна зробити вибір (Еріксон, 2006).

Ми згодні з позицією Е. Еріксона про важливість соціального оточення для розвитку підлітка та юнаків і дівчат, так як те, де і в якому оточенні перебуває людина накладає відбиток на її життя, на її ставлення до себе, суспільства, на її ціннісні орієнтації. У своїй теорії дослідник виділяє таке поняття як ідентичність, яке визначається їм як почуття внутрішньої наступності, константність самості в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку. Автор виділяє ще одне визначення ідентичності, в якому вона виступає підсумком узгодження двох ліній розвитку особистості – індивідуальної і соціальної. Це гармонія «Я – образу» і «Я – реалізованого в соціальній ролі». Тут важливе значення має підтвердження індивідуального варіанту ідентичності референтним оточенням. Він наголошує на тому, що ідентичність буде реальною для самого індивіда тільки у випадку, якщо вона підтверджується іншими (Еріксон, 2006).

Згідно з концепцією Ж. Піаже (Піаже, 2001), в розглянутому нами віковому періоді остаточно формується особистість, будується програма життя, для створення якої необхідний розвиток гіпотетико-дедуктивного, формального мислення. Будуючи план свого майбутнього життя, підліток або юнак приписує собі істотну роль у порятунку людства і організовує свій план життя в залежності від подібної мети. З такими планами і програмами вони вступають в суспільство дорослих, бажаючи перетворити його. Відчуваючи перешкоди з боку суспільства і залишаючись залежними від нього, підростаюче покоління поступово соціалізується. Дана концепція стверджує, що при розвитку певних форм мислення людині стають доступними для розуміння ті речі, предмети, явища, яких вона раніше не знала, не сприймала.

Психологи, оцінюючи значення багатьох поставлених зарубіжними дослідниками проблем, підходять до їх вирішення з принципово інших позицій. В якості основного вони висувують положення про те, що психіка індивіда розвивається в процесі складної взаємодії біологічних і соціальних чинників, серед яких вирішальними є конкретно-історичні умови суспільної життєдіяльності людини, характер її взаємозв'язків і спілкування з іншими людьми, спрямованість її навчання і виховання.

В теорії Л. Виготського підлітковий і юнацький вік, як будь-який психологічний вік, пов'язаний з появою нового в розвитку. Однак ці новоутворення, на його думку, виникають з провідної діяльності попереднього періоду. Центральне новоутворення перехідного віку – виникнення уявлення про себе як «не про дитину»; підліток починає відчувати себе дорослим, прагне бути і вважатися дорослим, він відкидає свою приналежність до дітей, але у нього ще немає відчуття справжньої, повноцінної дорослості, зате є величезна потреба у визнанні його дорослості оточуючими (Виготський, 1996).

Характеризуючи підлітковий вік, Л. Божович писала, що протягом цього періоду ламаються і перебудовуються всі колишні відносини дитини до світу і до самої себе і розвиваються процеси самосвідомості і

самовизначення, що призводять в остаточному підсумку до тієї життєвої позиції, з якої учень починає своє самостійне життя. Вона також відзначала, що до початку перехідного віку в загальному психічному розвитку з'являються нові, більш широкі інтереси, особисті захоплення і прагнення зайняти більш самостійну, більш «дорослу» позицію в житті. Однак в перехідному віці ще немає можливостей (ні внутрішніх, ні зовнішніх), щоб зайняти цю позицію (Божович, 2001). На її думку, в перехідний період відбуваються перетворення в самих різних сферах психіки.

Кардинальні зміни стосуються й мотивації. Зміст мотивів відображає світогляд підлітків, що формується, плани їх майбутнього життя. Структура мотивів характеризується ієрархічною системою, наявністю певної системи супідрядних різних мотиваційних тенденцій на основі провідних суспільно значущих і що стали цінними для особистості мотивів. Що стосується механізму дії мотивів, то вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети і свідомо прийнятого наміру.

З мотиваційною сферою тісно пов'язаний моральний розвиток учня, який істотно змінюється саме в перехідному віці. Засвоєння дитиною морального зразка відбувається тоді, коли вона робить реальні моральні вчинки в значущих для неї ситуаціях. Здійснюючи різні вчинки, підліток більше поглинений приватним змістом своїх дій. Але саме в цей період існує можливість надати потрібний педагогічний вплив, тому що внаслідок «недостатньої узагальненості морального досвіду», моральні переконання підлітка знаходяться ще в нестійкому стані.

Одне з новоутворень, що виникає в кінці перехідного періоду і характеризує юнацький вік, Л. Божович називала самовизначенням. З суб'єктивної точки зору воно характеризується усвідомленням себе як члена суспільства і конкретизується в новій суспільно значущій позиції. Самовизначення виникає в кінці навчання в школі, коли людина стоїть перед необхідністю вирішувати проблему свого майбутнього. Самовизначення відрізняється від простого прогнозування свого майбутнього життя, від мрій, пов'язаних з майбутнім. Воно ґрунтується на вже стійко сформованих інтересах і прагненнях суб'єкта, передбачає врахування своїх можливостей і зовнішніх обставин, воно спирається на формування світогляду і пов'язане з вибором професії. Але справжнє самовизначення не закінчується в цей час, воно як системне новоутворення, пов'язане з формуванням внутрішньої позиції дорослої людини, виникає значно пізніше і завершує останній етап онтогенетичного розвитку особистості дитини. А в кінці перехідного періоду самовизначення характеризується не тільки розумінням самого себе, своїх можливостей і прагнень, але і розумінням свого місця в людському суспільстві і свого призначення в житті (Божович, 2001).

Таким чином, аналіз як класичних концепцій розвитку особистості в підлітковий і юнацький період, так і досліджень, що описують

сучасних підлітків, юнаків і дівчат, свідчить про те, що значна частина з них характеризується низькою соціальною компетентністю. Вони не готові до виконання соціальних ролей, не здатні зробити самостійний вибір, не вміють прогнозувати наслідки своїх вчинків і взяти на себе відповідальність за свою поведінку, неправильно трактують свободу і незалежність особистості (Ніколаєвску, 2014). Безвідповідальність, нездатність аналізувати свої дії і приймати рішення, низька рефлексивність, поверхневе саморозуміння, інфантилізм в досягненні своїх цілей і реалізації життєвих планів, в поєднанні із завищеними домаганнями, егоїстичними установками, прагматичними цінностями і готовністю до ризику властиві учням підліткового і юнацького віку.

Дослідники фіксують підвищення ролі приватних, особистих цінностей при зниженні суспільно значущих цінностей. Разом з цим, вони вказують на переважно розважальну спрямованість життєвих цінностей і інтересів, вестернізацію культурних потреб і інтересів. В системі цінностей домінують прагнення до успіху, що розуміється як досягнення матеріального добробуту, високого соціального становища, підприємливість, ініціативність, готовність до ризику. Однак, така якість як самостійність не згадується (Павлюк, 2020).

Нерозуміння ролі власної активності свідчить про недостатню відповідальність в житті та небажання брати на себе таку відповідальність. При досить високому рівні домагань сучасні молоді люди часто проявляють інфантилізм в досягненні своїх цілей, реалізації життєвих планів.

Соціальна некомпетентність підлітків, юнаків і дівчат може проявлятися в невмінні встати на місце іншої людини, зрозуміти її стан, передбачити її реакції на власну поведінку, прийняти адекватне рішення, так наприклад, грубі відповіді батькам, вчителям, одноліткам, неувага до них, невиконання своїх обіцянок і обов'язків, відсутність допомоги на їх прохання без допустимого пояснення причин – призводять до погіршення відносин з соціальним оточенням і часткового або повного виключення з відповідних соціальних середовищ. Нерозуміння ролі освіти в подальшому житті, життя «одним днем» призводить до безвідповідального, несерйозного відношення до шкільних занять, до пропусків уроків, невиконання домашніх завдань. Невміння і небажання розібратися в своїх схильностях і здібностях, не мати уявлення про майбутню професію і про конкретні способи досягнення професійної майстерності в обраній сфері, боязнь вибору призводить до затягування ситуації самовизначення, вибору «за компанію», і, як наслідок, розчарування в майбутньому житті, у своїй професії (Клименко, 2003).

В аспекті розвитку соціальної компетентності підлітків спілкування з однолітками необхідно по трьох причинах (Луцьков, 2001). По-перше, це дуже важливий канал отримання інформації. Спілкування з однолітками стає більшою цінністю, ніж з батьками. По-друге, спілкування – це специфічний вид діяльності та міжособистісних

відносин. Спільна діяльність виробляє у підлітка необхідні навички соціальної взаємодії, уміння підкорятися колективній дисципліні і в той же час відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з громадськими. І, нарешті, спілкування – це специфічний вид емоційного контакту. Спілкування з однолітками, будучи провідною діяльністю, визначає розвиток підлітка (Алтунина, 2006). Бажання мати друзів, зайняти певне положення в групі має певне значення для підлітка. Він прагне до групи, яка грає величезну роль в його самовизначенні. Саме тут освоюються норми соціальної поведінки, норми моралі, встановлюються відносини рівності і поваги один до одного (Абрамова, 2001).

Для соціальної компетентності учня найбільш значимо вміння оцінювати групові норми і причини їх привабливості, група потрібна підлітку і для самоствердження. Типовою рисою підлітка є конформність – схильність до засвоєння певних групових норм, звичок і цінностей, наслідування. Бажання злитися з групою, нічим не виділятися, що відповідає потреби в безпеці, психологи розглядають це як механізм психологічного захисту і називають соціальною мімікрією. Однак в підлітковому віці основною складністю в прояві соціальної компетентності стає, властиве даному віку, «невміння правильно співвіднести свої можливості і домагання з реальними результатами діяльності, спілкування» (Лукьянов, 2001, с. 46). Якщо підліток в школі не може знайти системи, що задовольняє його спілкування, він часто «йде» з школи, зрозуміло, частіше психологічно, хоча не так рідко і буквально.

Як було зазначено вище, одним з центральних моментів у розвитку підлітка стає формування почуття «дорослості». Воно визначає прагнення підлітків здобути уміння та якості, що характеризують дорослу людину, і становить основу формування відповідальності – найважливішої характеристики особистості, що відрізняє соціально зрілу особистість від соціально незрілої, хоча, саме відповідальність є основою для розвитку соціальної компетентності (Клименко, 2003).

Сучасне суспільство постійно ставить людину в ситуацію життєвого вибору, пошуку оптимального варіанта адаптивної взаємодії в світі. Ще більшою мірою ця ситуація актуальна для молодих людей, що стоять на порозі своєї професійної діяльності. Саме для них відповідальність є певною мірою центральною властивістю, так як за допомогою механізму відповідальності приймається те чи інше рішення. Якість прийнятого рішення визначається ступенем відповідальності людини. З формуванням відповідальності тісно пов'язаний розвиток волі і довільності поведінки (Виготский, 1996). Уміння володіти собою – важлива якість дорослої, зрілої людини яке дуже цінується підлітком, однак для нього характерні слабкість волі, неорганізованість, порівняно легка відмова від досягнення поставленої мети.

Соціально-компетентний підліток оволодіває свідомим цілепокладанням. Формування відповідальності в цьому віці тісно пов'язане з іншим центральним особистісним новоутворенням цього періоду – становленням нового рівня самосвідомості, «Я – концепцією». Найважливішим моментом нової соціальної позиції підлітка виявляється усвідомлення ним особистого «Я», яке проявляється у формуванні самооцінки, в стосунках з однолітками і дорослими, в підвищеному інтересі до власної особистості і потреби в оцінці своїх особистісних якостей. Формування самосвідомості, ставлення до себе як до самостійної особистості є суттєвою характеристикою будь-якого підлітка (Абрамова, 2001). Прагнення оцінювати себе за об'єктивними критеріями, інтерес до себе як до рівноправного члена суспільства, створення внутрішніх критеріїв самооцінки, що базуються на реальних і потенційних досягненнях, вибудовування соціально схвалюваного ідеального «Я» – все це сприяє соціалізації і соціальної компетентності учня. Останнє відбивається в адекватній самооцінці і рівні домагань.

Розглянуті новоутворення підліткового періоду дозволяють зробити висновок, що цей віковий період пов'язаний з виникненням нового рівня самосвідомості, характерною рисою якого є поява здатності і потреби пізнати самого себе як особистість, що володіє якостями, притаманними тільки їй. Це породжує у підлітків прагнення до самоствердження, самовираження і самовиховання. Це дає можливість припустити, що розвиток соціальної компетентності учнів підліткового віку обумовлено потребою в самоствердженні та включає розвиток якостей особистості, які сприяють спілкуванню, формуванню соціальних умінь і навичок, засвоєння соціальних ролей і потребою в емоційному благополуччі, також включає розвиток здатності до емпатії, вміння диференціювати власні емоції і емоції інших людей, самоконтролю і само мотивації (Ніколаєвську, 2014). Виходячи з вищесказаного можна визначити основні показники соціальної компетентності підлітка: відповідальність; адекватна самооцінка, узгоджена з рівнем домагань; сформованість позитивної мотивації навчання і переважання мотивації досягнення; володіння засобами спілкування і навичками конструктивної взаємодії в різних ситуаціях; сформованість емпатії по відношенню до партнера, прийняття соціальних ролей.

Підлітковий період завершується виникненням особистісного новоутворення, яке позначають терміном «самовизначення». Самовизначення формується в ранній юності, в умовах закінчення школи, яке пов'язане з необхідністю так чи інакше вирішити проблему свого майбутнього, і характеризується усвідомленням себе як члена суспільства і конкретизується новою, суспільно значущою позицією (Божович, 2001; Гейко, 2016).

Головне психологічне придбання ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Разом з усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить відчуття самотності. Це

породжує гостру потребу в спілкуванні. Спілкування на цьому віковому етапі відіграє важливу роль, як і в підлітковому. У юнацькому віці потреба в спілкуванні стає глибшим за своїм змістом, розширюються галузі духовного і інтелектуального спілкування (Абрамова, 2001). Сформований у взаєминах з дорослими і однолітками стиль спілкування, а також комунікативні навички, оформляються в освітньому процесі, в значній мірі визначають соціально-психологічну характеристику особистості в зрілому віці (Алтунина, 2006).

Любов і дружба – ключові переживання статево ролевих стереотипів. Юнацька дружба займає виняткове становище в ряді інших уподобань. Юність вважається привілейованим віком дружби. Дружне спілкування вимагає взаєморозуміння, внутрішньої близькості, відвертості. Воно засноване на ставленні до іншого як до самого себе, в ньому розкривається власне реальне «Я». Воно підтримує самоприйняття, самоповагу, що має велике значення як для вибору професії, так і для вироблення ціннісних орієнтацій (Абрамова, 2001).

Ще одним психологічним новоутворенням цього віку – це вміння учня складати власні життєві плани, шукати засоби їх реалізації, виробляти політичні, естетичні, моральні ідеали, що свідчить про зростання самосвідомості (Божович, 2001). Самосвідомість в цьому віці набуває якісно-специфічний характер. Воно пов'язане з необхідністю оцінити якості своєї особистості з урахуванням конкретних життєвих прагнень. На основі самосвідомості розвивається потреба в самовихованні, спрямованому не тільки на подолання тих чи інших недоліків, а й на формування особистості в цілому відповідно до ідеалів, що складаються у юнаків і дівчат (Гейко, 2016).

Виникнення і розвиток теоретичного мислення, що спирається на наукове поняття, служить джерелом для багатьох змін, найбільш повно виражених в період юнацького віку. Воно призводить до виникнення рефлексії: пізнання своїх власних психічних процесів і всіх особливостей своєї особистості. Розумова діяльність набуває такий рівень розвитку процесів аналізу і синтезу, теоретичного узагальнення та абстрагування, який робить цілком можливою самостійну творчу діяльність в певних областях. Спрямованість у майбутнє, планування життя складають «ефективний» центр життя старшокласників (Божович, 2001). У юнацькому віці процес осмислення себе в майбутньому часто поєднується з відкладанням важливих рішень «на потім». У період юності проблема свідомості життя стає ключовою для соціалізації особистості (Абрамова, 2001). Юнак чи дівчина, що набувають сенс життя, які планують своє майбутнє, відповідальні за своє життя, можуть бути визнані соціально компетентними.

Вирішити головні вікові завдання в цей період – самовизначитися – людина повинна сама. Постановка реальних цілей та розробка планів по їх реалізації – дуже важлива здатність, яка гарантує успіх у житті і становить основу соціальної компетентності. Для юнаків та дівчат

стають характерними: тенденція до причинного пояснення явищ; аргументованість і критичність мислення; формується принциповість; розвиваються переконання, почуття обов'язку і відповідальності. В юності отримує новий розвиток механізм ідентифікації – відокремлення. Загострюються здатність до співчуття стану інших, здібності емоційно переживати ці стани як свої. Завершується формування «образу Я», молоді люди мають вже більш чітке уявлення про себе, хоча цей образ ще не стійкий, залежить від референтного кола спілкування і масової культури. Високого рівня розвитку досягають вольові якості: самостійність, ініціативність, наполегливість, витримка. Підвищується інтерес до філософсько-етичних проблем. У цей час складається система суджень про навколишню дійсність. Формування світогляду пов'язано зі здатністю індивіда до абстрактного мислення (Гейко, 2016). В юності виникає проблема вибору життєвих цінностей. Юнаки і дівчата прагнуть сформуванню власну позицію по відношенню до себе, по відношенню до інших людей, а також до моральних цінностей.

Таким чином, основними показниками соціальної компетентності в юнацькому віці є: адекватна самооцінка; ціннісне ставлення до навчання і пізнання; сформованість комунікативних умінь, умінь вирішення конфліктів; високий рівень відповідальності; сформованість мотивації досягнення і соціально значущих ціннісних орієнтацій; високий рівень самоповаги, самоприйняття, рефлексії. Новоутворення розглянутих вікових періодів створюють, на наш погляд, певні передумови для успішного розвитку соціальної компетентності.

Грунтуючись на вищевикладеному, простежимо динаміку розвитку соціальної компетентності в підлітковому і юнацькому віці, зробивши акцент на виділених нами новоутвореннях. Загальна емоційна реакція в юнацькому віці трохи вище, ніж в підлітковому. Але головна відмінність полягає в рівні вибірковості: різниця в рівні реакції на емоційно заряджені і нейтральні стимули в юнацькому віці набагато більше, ніж у підлітків. Вони краще контролюють свої реакції. У юнаків і дівчат різко зростає тривожність у спілкуванні з батьками і тими дорослими, від яких вони залежать. Юнаки та дівчата в порівнянні з підлітками виявляють велику екставертність, меншу імпульсивність і емоційну збудливість, а також велику емоційну стійкість (Абрамова, 2001, Божович, 2001). Вони значно стриманіше і врівноваженіше підлітків.

Юнацький вік у порівнянні з підлітковим характеризується більшою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю і саморегуляції. Хоча рівень свідомого самоконтролю в юнацькому віці набагато вище, ніж у підлітковому, юнаки і дівчата частіше за все скаржаться на своє слабовілля, нестійкість, схильність до зовнішніх впливів і на такі характерологічні риси, як примхливість, ненадійність, образливість. Отже, перші показники – це самоконтроль і саморегуляція поведінки. Вони пов'язані з рефлексивним компонентом соціальної компетентності.

Різницю ми можемо спостерігати і в самооцінці. Незважаючи на наявні численні дослідження самооцінки в дитячому віці, деякі дослідники вважають її новоутворенням підліткового періоду. Динаміка оціночних суджень від підліткового віку до юнацького полягає в тому, що оціночні судження підлітків, які визначаються очікуваною оцінкою з боку однолітків, спрямовані в першу чергу, на знаходження відповіді на питання, який він є серед інших, наскільки він схожий на них.

У юнацькому віці оціночні судження, які визначаються власним ідеалом, спрямовані на знаходження відповіді на питання, який він є в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від них і наскільки він близький до свого ідеалу. Пізніше самооцінне судження молодих людей визначаються вже синтезом різних видів оцінок оточуючих, результатами діяльності та спрямовані на пошук своєї значущості для інших і для самого себе. Самооцінка є одним з визначальних показників розвитку соціальної компетентності і відноситься також до рефлексивного компоненту. Поряд з цим особливе значення відіграє і емпатія, що виявляється в ціннісному відношенні до партнера. Емпатія, будучи змістовним елементом соціальної компетентності, виступає в даному контексті як один з основних показників. Розвиток пізнавальних процесів, і особливо інтелекту в підлітковому та юнацькому віці, має дві сторони – кількісну і якісну. У процесі розвитку мислення в підлітковий період у нього виявляються такі здібності: здатність оперувати гіпотезами при вирішенні інтелектуальних завдань; здатність аналізувати абстрактні ідеї, шукати помилки і логічні протиріччя в абстрактних судженнях.

Із завершенням підліткового віку і переходом в юнацький вік відзначається прогресуючий розвиток теоретичного мислення. Юнаки і дівчата вже мислять логічно і в змозі займатися теоретичними роздумами та самоаналізом. Вони з великим інтересом, ніж підлітки, можуть міркувати на моральні, політичні та інші теми. Розвиток абстрактно-логічного мислення зумовлює появу не тільки нової інтелектуальної якості, а й відповідної потреби.

Показником когнітивного компонента соціальної компетентності виступає знання про власні особистісні особливості, що сприяють досягненню успіху в соціально схвалюваній діяльності, самореалізації особистості. Специфіка підліткового і юнацького віку полягає в розширенні сфер соціальної активності та зміни їх значущості для молодшої людини. У зв'язку з особливостями розвитку змінюються відносини з батьками, з однолітками, з вчителями, з протилежною статтю. Як зазначалося вище, провідним видом діяльності в підлітковому віці є спілкування, а в юнацькому віці – навчальна діяльність. Цілеспрямоване організоване спілкування дає можливість для розвитку комунікативних умінь, здатності працювати в групі, здатності ефективно вирішувати виникаючі проблеми і конфлікти з батьками, вчителями, однолітками, тобто зі значущими людьми і тим самим, навчаючись

аналізувати свої вчинки і вчинки інших, критично ставитися до всього того, що відбувається. Тут йде мова про операційно-поведінковий і рефлексивний компоненти соціальної компетентності. Соціальна активність полягає також у великій сприйнятливості до засвоєння норм, цінностей і способів поведінки, які існують в світі дорослих і в їх відносинах.

Проведений аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив виділити завдання розвитку соціальної компетентності підлітків в сільському закладі загальної середньої освіти: усвідомлення необхідності прийняття «норм» конкретного соціуму; осмислення і адекватна оцінка своїх можливостей в конкретній ситуації; вміння актуалізувати свій особистісний досвід стосовно конкретної ситуації; визначення можливих і найбільш ефективних способів діяльності, варіантів поведінки; готовність до прийняття особистої відповідальності за вибір своєї поведінки в ситуації соціальної взаємодії; створення ситуації партнерства і взаємної поваги в навчальному процесі; оволодіння нормами спілкування з дорослими і однолітками; сприяння оволодінню підлітками нормами дружби як найважливішого придбання дитини в підлітковому віці; оволодіння вміннями рефлексії як механізму розвитку самосвідомості.

Завданнями розвитку соціальної компетентності учнів юнацького віку є: виявлення і розвиток особистісних можливостей, що виражається у ставленні до творчості, самостійності, самореалізації, до власної життєвої позиції і активності у ставленні до майбутнього; усвідомлення і прийняття соціальних норм, що відповідає включенню в «образ Я» такої якості, як відповідальність; розвиток критичності при оцінюванні себе, критика поведінки оточуючих людей; створення умов для розширення соціальних зв'язків, освоєння нових соціальних ролей, що сприяють самопізнанню і пізнання оточуючих людей і особистісного самовизначення; підвищення самоповаги, відчуття сили «Я», очікування позитивного ставлення оточуючих, стійкість і наполегливість у досягненні цілей, прагнення до подолання труднощів на своєму шляху, оволодіння вміннями рефлексії.

Список використаної літератури

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология. Москва: Академический проект, 2001. 704 с. **2. Алтунина И. Р.** Структура и развитие мотивов социального поведения: учебное пособие. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института, 2006. 112 с. **3. Божович Л. И.** Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности; под ред. Д. И. Фельдштейна. Москва: Международная педагогическая академия, 2001. 212 с. **4. Выготский Л. С.** Педагогическая психология. Москва: Педагогика-пресс, 1996. 534 с. **5. Гейко Є. В.** Психологія цілісності особистості: монографія. Кропивницький: Центрально-Українське видавництво, 2016. 384 с. **6. Докторович М. О.** Формування

соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: дис... канд. пед. наук: 13.00.05; Ін-т пробл. виховання АПН України. К., 2007. 208 с.

7. Калинина Н. В. Психологическое сопровождение развития социальной компетентности школьников: автореф. ... д-ра псих. наук. 19.00.07. Самара, 2006. 47 с.

8. Клименко В. В. Функції психічного і фізіологічного в онтогенезі учня. *Актуальні проблеми сучасної української психології. Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України; за ред. академіка С. Д. Максименка.* Київ: Нора-Друк, 2003. Вип. 23. С. 123–136.

9. Лукьянов И. И. Базовые потребности как основа развития социальной компетентности подростков. *Психологическая наука и образование.* 2001. № 4. С. 41–47.

10. Малахова С., Апалькова Т., Фокіна Н. Розвиток соціальної та громадянської компетентностей старшокласників засобами телекомунікаційних проєктів. URL: file:///C:/Users/ПК/Downloads/rsh_2013_12_13.pdf

11. Микитюк О. Роль учителя у формуванні соціальної компетентності школярів в умовах сільських шкіл. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2013. № 6. С. 200–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_6_22.

12. Москалец В. П. Психология личности: навч. посіб. для студентів навч. закл.; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 415 с.

13. Ніколаєвску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.

14. Обухова Л. Ф. Возрастная психология. Москва: Высшее образование; МГППУ, 2006. 460 с.

15. Освітня політика «Компетентно про компетентнісний підхід в освіті». URL: <http://education-ua.org/ua/ogoloshennya/1079-kompetentno-pro-kompetentnisnij-pidkhd-v-osviti>.

16. Павлюк Л. М. Теоретичні аспекти проблеми формування соціальної компетентності старших підлітків. URL: https://file:///C:/Users/ПК/Desktop/Наукова%20робота/Nzsp_2012_4_10.pdf

17. Пижае Жан. Теория, эксперименты, дискуссии; под ред. Л. Ф. Обуховой. Москва: Градарики, 2001. 623 с.

18. Фельдштейн Д. И. Психология развития человека как личности: в 2 т. Москва: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2005. Т. 1. 568 с.

19. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды: Проблемы возрастной и педагогической психологии. Москва: Междунар. пед. акад., 1995. 219 с.

20. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва: Флинта: Моск. психол.-соц. ин-т: Прогресс, 2006. 344 с.

References

- 1. Abramova, G. S.** (2001). *Vozrastnaya psihologiya* [Age-related psychology]. Moscow: Akademicheskij proekt [in Russian].
- 2. Altunina, I. R.** (2006). *Struktura i razvitie motivov social'nogo povedeniya* [The structure and development of motives of social behavior]. Moscow: Izd-vo Moskovskogo

- psihologo-social'nogo instituta [in Russian]. **3. Bozhovich, L. I.** (2001). Izbrannye psichologicheskie trudy. Problemy formirovaniya lichnosti [Selected psychological works. Personality formation problems]. Eds. D. I. Fel'dshtejn. Moskow: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya [in Russian].
- 4. Vygotskij, L. S.** (1996). Pedagogicheskaya psihologiya [Pedagogical psychology]. Moskow: Pedagogika-press [in Russian].
- 5. Heiko, Ye. V.** (2016). Psykholohiia tsilisnosti osobystosti: monohrafiia [Psychology of personality integrity: a monograph]. Kropyvnytskyi: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo [in Ukrainian].
- 6. Doktorovych, M. O.** (2007). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshoho pidlitka z nepovnoi simi [Formation of social competence of an older teenager from a single-parent family]. *Candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].
- 7. Kalinina, N. V.** (2006). Psichologicheskoe soprovozhdenie razvitiya social'noj kompetentnosti shkol'nikov [Psychological support for the development of social competence of schoolchildren]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Samara [in Russian].
- 8. Klymenko, V. V.** (2003). Funktsii psykhichnoho i fiziolohichnoho v ontogenezi uchnia [Functions of mental and physiological in the ontogenesis of the student]. *Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoi psykholohii. Naukovi zapysky Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy – Actual problems of modern Ukrainian psychology. Scientific notes of the Institute of Psychology named after G. S. Kostyuk of the APS of Ukraine*, 23, 123-136. Kyiv: Nora-Druk [in Ukrainian].
- 9. Luk'yanov, I. I.** (2001). Bazovye potrebnosti kak osnova razvitiya social'noj kompetentnosti podrostkov [Basic needs as a basis for the development of social competence of adolescents]. *Psichologicheskaya nauka i obrazovanie – Psychological science and education*, 4, 41-47 [in Russian].
- 10. Malakhova, S., Apalkova, T. & Fokina, N.** Rozvytok sotsialnoi ta hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv zasobamy telekomunikatsiinykh proektiv [Development of social and civic competencies of high school students by means of telecommunication projects]. Retrieved from https://file:///C:/Users/PK/Downloads/rsh_2013_12_13.pdf [in Ukrainian].
- 11. Mykytiuk, O.** (2013). Rol uchytelia u formuvanni sotsialnoi kompetentnosti shkoliariv v umovakh silskykh shkil [The role of teachers in the formation of social competence of students in rural schools]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 6, 200-207. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_6_22 [in Ukrainian].
- 12. Moskalets, V. P.** (2013). Psykholohiia osobystosti [Personality psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
- 13. Nikolaievsku, I. O.** (2014). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvitnikh standartiv [Formation of social competence of students of secondary schools in accordance with the requirements of new state educational standards]. Cherkasy: OIPOP [in Ukrainian].
- 14. Obuhova, L. F.** (2006). Vozrastnaya psihologiya [Age psychology]. Moskow: Vyshee

obrazovanie; MGPPU [in Russian]. **15. Osvitnia** polityka «Kompetentno pro kompetentnisnyi pidkhid v osviti» [Educational policy «Competent about the competence approach in education»]. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/ogoloshennya/1079-kompetentno-pro-kompetentnisnij-pidkhid-v-osviti> [in Ukrainian]. **16. Pavliuk, L. M.** Teoretychni aspekty problemy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti starshykh pidlitkiv [Theoretical aspects of the problem of formation of social competence of older adolescents]. Retrieved from https://file:///C:/Users/PK/Desktop/Naukova%20robota/Nzsp_2012_4_10.pdf [in Ukrainian]. **17. Piazhe, Zhan.** (2001). Teoriya, eksperimenty, diskussii [Theory, experiments, discussions]. Eds. L. F. Obuhova. Moscow: Gradariki [in Russian]. **18. Fel'dshtejn, D. I.** (2005). Psihologiya razvitiya cheloveka kak lichnosti [Psychology of human development as a person]. (Vols. 1-2). Vols. 1. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psihologo-social'nogo institute; Voronezh: Izd-vo NPO «MODEK» [in Russian]. **19. El'konin, D. B.** (1995). Izbrannye psihologicheskie trudy: Problemy vozrastnoj i pedagogicheskoy psihologii [Selected psychological works: Problems of age and pedagogical psychology]. Moscow: Mezhdunar. ped. akad. [in Russian]. **20. Erikson, E.** (2006). Identichnost': yunost' i krizis [Identity: youth and crisis]. Moscow: Flinta: Mosk. psihol.-soc. in-t: Progress [in Russian].

Краснова Н. П. Психолого-педагогічні аспекти вікової динаміки соціальної компетентності учнів підліткового та юнацького віку сільського закладу загальної середньої освіти

У даній статті розкривається проблема вікової динаміки формування соціальної компетентності учнів підліткового та юнацького віку сільського закладу загальної середньої освіти, що обумовлено тенденціями розвитку сучасного суспільства, процесами інтернаціоналізації та глобалізації світу, економічними перетвореннями в країні, соціальною реальністю та основними ідеями реформування освіти; показано необхідність формування соціальної компетентності у учнів сільського освітнього закладу, що пов'язано з потребою молоді в самовизначенні, прагненні до самоствердження, самовдосконалення; визначено: основні показники соціальної компетентності підлітка – відповідальність; адекватна самооцінка, узгоджена з рівнем домагань; сформованість позитивної мотивації навчання; володіння засобами спілкування; сформованість емпатії, прийняття соціальних ролей та старшокласників – адекватна самооцінка; ціннісне ставлення до навчання; сформованість комунікативних умінь; відповідальність; сформованість мотивації досягнення і соціально значущих ціннісних орієнтацій; самоповага, самоприйняття, рефлексія; розкрито вікову динаміку формування соціальної компетентності учнів за мотиваційним (мотиви, потреби, емпатія, ціннісне відношення до навчання), когнітивним (рольова гнучкість, знання власних особистісних особливостей, знання норм і правил взаємодії в суспільстві,

цілепокладання), операційно-поведінковим (комунікативні вміння, володіння засобами організації своєї поведінки, навички соціальної поведінки), рефлексивним (відповідальність, самоповага, соціальна відповідальність, регуляція конфлікту, самоконтроль, самореалізація, адекватна самооцінка, узгоджена з рівнем домагань) показниками.

Ключові слова: соціальна компетентність, особливості підліткового віку, особливості юнацького віку, психолого-педагогічні аспекти вікової динаміки соціальної компетентності.

Краснова Н. П. Психолого-педагогические аспекты возрастной динамики социальной компетентности учащихся подросткового и юношеского возраста сельского заведения общего среднего образования

В данной статье раскрывается проблема возрастной динамики формирования социальной компетентности учащихся подросткового и юношеского возраста сельского заведения общего среднего образования, что обусловлено тенденциями развития современного общества, процессами интернационализации и глобализации мира, экономическими преобразованиями в стране, социальной реальностью и основными идеями реформирования образования; показана необходимость формирования социальной компетентности у учащихся сельского образовательного учреждения, что связано с необходимостью молодежи в самоопределении, стремлении к самоутверждению, самосовершенствованию; определены: основные показатели социальной компетентности подростка – ответственность; адекватная самооценка, согласованная с уровнем притязаний; сформированность положительной мотивации обучения; владение средствами общения; сформированность эмпатии, принятия социальных ролей и старшеклассников – адекватная самооценка; ценностное отношение к учебе; сформированность коммуникативных умений; ответственность; сформированность мотивации достижения и социально значимых ценностных ориентаций; самоуважение, самопринятие, рефлексия; раскрыто возрастную динамику формирования социальной компетентности учащихся по мотивационному (мотивы, потребности, эмпатия, ценностное отношение к учебе), когнитивному (ролевая гибкость, знание собственных личностных особенностей, знание норм и правил взаимодействия в обществе, целеполагание), операционно-поведенческому (коммуникативные умения, владение средствами организации своего поведения, навыки социального поведения), рефлексивному (ответственность, самоуважение, социальная ответственность, регуляция конфликта, самоконтроль, самореализация, адекватная самооценка, согласованная с уровнем притязаний) показателям.

Ключевые слова: социальная компетентность, особенности подросткового возраста, особенности юношеского возраста, психолого-

педагогические аспекты возрастной динамики социальной компетентности.

Krasnova N. Psychological and Pedagogical Aspects of Age Dynamics of Social Competence of Adolescents and Young Adults of a Rural Institution of General Secondary Education

This article reveals the problem of age dynamics of social competence of adolescents and young adults in rural secondary education, due to trends in modern society, internationalization and globalization, economic transformation in the country, social reality and the main ideas of education reform; shows the need for the formation of social competence in students of rural educational institutions, which is associated with the need of young people for self-determination, the desire for self-affirmation, self-improvement; identified: the main indicators of social competence of the adolescent – responsibility; adequate self-esteem, consistent with the level of claims; formation of positive motivation for learning; possession of means of communication; formation of empathy, acceptance of social roles and high school students – adequate self-esteem; values of learning; formation of communicative skills; responsibility; formation of motivation to achieve and socially significant value orientations; self-esteem, self-acceptance, reflection; revealed the age dynamics of the formation of social competence of students by motivational (motives, needs, empathy, values of learning), cognitive (role flexibility, knowledge of personal characteristics, knowledge of norms and rules of interaction in society, goal setting), operational and behavioral, communication skills, possession of the means of organizing their behavior, social behavior skills), reflective (responsibility, self-esteem, social responsibility, conflict regulation, self-control, self-realization, adequate self-esteem, consistent with the level of claims) indicators.

Key words: social competence, features of adolescence, features of adolescence, psychological and pedagogical aspects of age dynamics of social competence.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2020 р.

Прийнято до друку 24.12.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.